

Bestaande en (nog) niet-bestaande Gebaren

Juni 2000

Auteur:

Myriam Vermeerbergen

Voorafgaande opmerking

Deze tekst werd geschreven in de zomer van het jaar 2000. Op dat moment werd de gebarentaal die Vlaamse Doven gebruiken nog “Vlaams-Belgische Gebarentaal” genoemd. In het najaar van 2000 werd tijdens een Algemene Vergadering van Fevlado beslist om de taal voortaan “Vlaamse Gebarentaal” te noemen en sindsdien wordt die naam algemeen gebruikt en niet meer de naam “Vlaams-Belgische Gebarentaal”.

Uiteraard is er ook nog andere informatie die verouderd is; juni 2000 is al een tijd geleden. Maar het blijft toch een interessante tekst.

1. Waar het over gaat...

Wie gebaren wil gebruiken –of dat nu binnen Nederlands met Gebaren (NmG) of binnen Vlaams-Belgische Gebarentaal (VBGT) is- heeft af en toe wel eens te maken met een "gat in de gebarenschat". Anders gezegd: het gebeurt wel eens dat je niet weet wat het gebaar is voor een bepaald begrip, voorwerp,... . Er zijn dan twee mogelijkheden:

- ofwel bestaat het gebaar wel maar ken je het niet; er is dan als het ware sprake van een "gat in de eigen gebarenschat";
- ofwel bestaat er (nog) geen gebaar en is er dus een "gat in de Vlaams(e)(-Belgische) gebarenschat".

Om te weten of een gebaar bestaat of niet, is er een inventarisatie van bestaande gebaren nodig; de gebaren die in Vlaanderen door gebarentaalgebruikers worden gebruikt, dienen m.a.w. "verzameld" te worden. Op basis van die inventarisatie kan dan ook een vorm van "gebarenboek" (een boek of CD-Rom of...) worden gemaakt waarin niet-bekende maar bestaande gebaren kunnen worden opgezocht. Op dit moment wordt aan de inventarisatie van bestaande gebaren gewerkt. Hoe, waar en door wie dit gebeurt, staat te lezen in deel 1 van dit document.

Wanneer er voor een begrip geen gebaar bestaat, kan het nodig zijn om een "nieuw" gebaar te bedenken, te vinden, te lenen,... Maar als iedereen zomaar zelf gebaren gaat zitten bedenken, kan het gebeuren dat er voor hetzelfde begrip (heel wat) verschillende gebaren ontstaan en dat zou spijtig zijn. Het "ontwikkelen" van nieuwe gebaren gebeurt m.a.w. best in overleg: in overleg tussen en met de instituten die instaan voor het onderwijs aan dove kinderen en in overleg met en binnen de gemeenschap van volwassen gebarentaalgebruikers. Aan de ontwikkeling van nieuwe gebaren wordt nu nog niet -of toch nog niet systematisch- gewerkt, maar er is wel al overleg. Hierover is er meer informatie in deel 2.

Omdat er momenteel nog geen instrument (boek, CD-Rom, video) is waarin/waarop de bestaande Vlaamse gebarenschat verzameld is, is het bijvoorbeeld voor een leerkracht -of een tolk of een ouder of een ...- niet altijd duidelijk of er voor een bepaald begrip nu wel of niet al een gebaar bestaat. Als een leerkracht bijvoorbeeld wil gebaren (in Nederlands met Gebaren of in Vlaams-Belgische Gebarentaal) over "vegetarisch eten" en hij/zij kent geen gebaar voor "vegetarisch", dan kan dat betekenen dat er geen gebaar bestaat maar het is natuurlijk ook mogelijk dat er wel degelijk een gebaar is maar dat de leerkracht dat gebaar (nog) niet kent... . Over hoe te weten komen of een gebaar al dan niet bestaat, gaat het derde deel van dit document.

2. De inventarisatie van bestaande gebaren

2.1. Het begin...

In 1995 verenigden een aantal dove gebarentaalgebruikers, taalkundigen en enkele andere (in gebarentalen) geïnteresseerden zich in de "stuurgroep gebarentaalonderzoek". Het belangrijkste doel van deze stuurgroep was het zoeken -en vinden- van mogelijkheden om aan (meer) onderzoek over Vlaams-Belgische Gebarentaal te doen. Tijdens de vergaderingen van de stuurgroep werden echter ook een aantal "hete hangijzers" in verband met VBGT besproken. Zo werd er bijvoorbeeld gesproken over de noodzaak de bestaande Vlaamse "gebarenschat" op de een of andere manier te inventariseren. Van in het begin waren alle betrokkenen het erover eens dat een dergelijke "operatie" maar kon slagen indien er hiervoor de nodige (extra) mensen en middelen ter beschikking konden worden gesteld.

2.2. Een pilootproject

Omdat al snel duidelijk was dat het wel eens een tijd(je) zou kunnen duren voor die extra mensen en middelen er zouden komen, werd er ondertussen al gestart met een "pilotproject". Fevlado verklaarde zich bereid de verantwoordelijkheid voor deze "eerste fase" te dragen; Geert Verstraete en Diane Boonen -beiden Fevlado-personeelsleden- coördineerden de werkzaamheden. Myriam Vermeerbergen zorgde voor de -helaas omwille van een gebrek aan tijd en mogelijkheden noodgedwongen minimale- taalkundige ondersteuning.

De eerste en belangrijkste bedoeling van het pilootproject was het testen van een bepaalde manier van werken. Die werkwijze kan kort als volgt worden omschreven:

Op basis van de reeds beschikbare gegevens over lexicale verschillen (verschillen in de "gebarenschat") wordt Vlaanderen (en Brussel) verdeeld in vijf regio's; voor elke regio wordt een "regionale werkgroep" opgericht. Elke werkgroep wordt geleid door een eigen "regionale coördinator". Die regionale verantwoordelijke onderhoudt het contact met de "nationale coördinatoren" Diane en Geert. De nationale coördinatoren bepalen welke gebaren in een bepaalde periode verzameld dienen te worden. Zij bespreken dit met de regionale verantwoordelijke tijdens een vergadering. Elke regionale coördinator is dan verantwoordelijk voor het verzamelen van die gebaren in de eigen regio. Hij of zij organiseert dus zelf een samenkomst van de leden van de regionale werkgroep en registreert de te verzamelen gebaren op video. Tijdens de volgende vergadering van de regionale coördinatoren met de nationale coördinatoren worden de video's met de reeds verzamelde gebaren aan de nationale coördinatoren gegeven en krijgen de regionale coördinatoren een nieuwe lijst van begrippen waarvoor de gebaren geïnventariseerd dienen te worden. Tijdens het pilootproject bleek dat deze manier van werken -mits enkele aanpassingen- gehanteerd kon worden.

2.3. Het taalkundige luik van het PBO (Programma Beleidsgericht Onderzoek) -project

In de zomer en het najaar van 1998 namen Mieke Van Herreweghe en Myriam Vermeerbergen het initiatief om een projectvoorstel in te dienen in het kader van het "Programma Beleidsgericht Onderzoek-1998" van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Wetenschap, Innovatie en Media, Administratie Wetenschap en Innovatie. Het volledige PBO-project getiteld "De dovengemeenschap in Vlaanderen: doorlichting, sensibilisering en standaardisering van de Vlaams-Belgische Gebarentaal" is een project waarin drie universiteiten samenwerken: de

Universiteit Gent (RUG), de Vrije Universiteit Brussel (VUB) en de Katholieke Universiteit Leuven (KUL). Er zijn drie luiken in het project:

1. Een "sociologisch" luik waarin onder meer wordt nagegaan hoeveel Vlaamse doven en slechthorenden er zijn in Vlaanderen en welke communicatievormen zij gebruiken. Dit luik wordt gecoördineerd door de vakgroepen Orthopedagogiek van de RUG en de VUB. De onderzoekers zijn gehuisvest aan de Vrije Universiteit Brussel.
2. Een taalkundig luik is een "gebaren-database-project" met als voornaamste doel een inventarisatie van de in Vlaanderen gebruikte gebaren. Hierover verder meer.
3. Een "(ortho-)pedagogisch luik" waarin wordt nagegaan welke plaats gebaren en gebarentaal innemen in het Vlaamse onderwijs aan dove kinderen en er een vergelijking zal worden gemaakt tussen de Vlaamse situatie en de situatie in het buitenland. Voor dit luik draagt de vakgroep Orthopedagogiek van de KUL de verantwoordelijkheid.

In de lente van 1999 werd het project goedgekeurd en in het najaar ging het van start. Zoals hierboven reeds gesteld, is de voornaamste bedoeling van het taalkundige luik van het PBO-project het inventariseren (en "publiceren") van de Vlaamse gebarenschat. Voor de coördinatie van dit luik zijn de vakgroep Germaanse Talen van de VUB en de vakgroep Engels van de RUG (in de praktijk dus Myriam Vermeerbergen en Mieke Van Herreweghe) samen verantwoordelijk. Voor dit luik werden twee onderzoekers aangeworven: (de horende taalkundige) Eline Vanhecke en (de dove gebarentaalgebruiker) Kristof De Weerd; zij zijn gehuisvest aan de Universiteit Gent, vakgroep Engels.

Sinds oktober 1999 (de start van het taalkundige luik van het project) hebben deze twee onderzoekers dus de coördinatie van het "gebaren-database-project" van Diane Boonen en Geert Verstraete overgenomen en gebeurt het inventariseren van de Vlaamse gebarenschat niet langer onder de verantwoordelijkheid van Fevlado. (Er wordt uiteraard wel nog steeds overlegd en samengewerkt.)

Net zoals dat tijdens het pilootproject het geval was, wordt er ook nu samen met en door middel van regionale werkgroepen gewerkt aan het verzamelen van de in Vlaanderen gebruikte gebaren. In eerste instantie wordt de "basisgebarenschat" (m.a.w. de frequent(st) gebruikte gebaren) geïnventariseerd. Deze gebaren worden niet enkel verzameld maar zullen ook worden "verspreid", eerst op CD-Rom (dit gebeurt in samenwerking met de audio-visuele dienst van het KIDS, Hasselt), later eventueel ook in boekvorm.

Het taalkundige luik van het PBO-project eindigt in juli 2001; op dat moment zal natuurlijk niet de volledige Vlaamse gebarenschat in kaart zijn gebracht. Het is dan ook erg belangrijk dat er nieuwe middelen worden gevonden om het "gebaren-database project" te kunnen verderzetten. Maar dit is alvast een eerste -belangrijke- stap naar een -wetenschappelijk onderbouwde en correcte- inventarisatie van de in Vlaanderen gebruikte gebaren.

2. Het ontwikkelen van nieuwe gebaren voor begrippen waarvoor er nog geen Vlaams gebaar bestaat.

Wanneer er voor een begrip geen gebaar bestaat, kan het nodig zijn om een "nieuw" gebaar te bedenken, te vinden, te lenen,... Het "ontwikkelen" van nieuwe gebaren gebeurt best in overleg; in overleg tussen en met de instituten die instaan voor het onderwijs aan dove kinderen en in overleg met en binnen de gemeenschap van volwassen gebarentaalgebruikers. Door een dergelijk overleg kan er onder meer vermeden worden dat er verschillende gebaren ontstaan voor een

zelfde begrip of dat er een gebaar wordt ontwikkeld dat door (een deel van) de Dovengemeenschap niet wordt aanvaard. Daarnaast is er ook hier best enige taalkundige ondersteuning. Elke taal heeft immers bepaalde regels voor de samenstelling van de woorden of de gebaren van die taal. In het Nederlands bijvoorbeeld, is er een regel die stelt dat een woord niet kan beginnen met de combinatie r+d; er bestaan wel Nederlandse woorden die eindigen op "rd", "baard" bijvoorbeeld, maar er bestaat geen enkel Nederlands woord dat begint met "rd". Ook voor gebaren bestaan er beperkingen voor wat betreft het combineren van verschillende onderdelen tot één gebaar.

Het opsporen van de "gaten" in het lexicon –het nagaan voor welke begrippen er nog geen gebaar is dus- en het ontwikkelen van nieuwe gebaren is iets wat tijd, energie en geld kost. Er zijn dus bijkomende mensen en middelen nodig. Op vraag van Fevlado heeft het Vlaams GebarentaalCentrum hier een initiatief genomen. Omdat wij van mening waren -en zijn- dat het probleem van de "ontbrekende gebaren" zich zeker ook stelt in de instituten, hebben wij in maart 1999 een eerste overleg met de instituten, Fevlado en het VGTC georganiseerd. Daar werd het volgende afgesproken:

In eerste instantie zal er gezocht worden naar de mogelijkheid om een project te starten, op langere termijn dient er echter gedacht te worden aan mogelijkheden om op een min of meer permanente basis te werken omtrent het lexicon. Er wordt voorgesteld om in de nabije toekomst samen (= de dovenscholen, Fevlado, het VGTC en eventueel, indien ze bereid zijn, de tolkenscholen) een aanvraag in te dienen bij het Fonds Beeckman (in plaats van elk afzonderlijk een aanvraag in te dienen voor een eigen project). Op die manier kan het Fonds misschien overtuigd worden om de maximumgrens van 250 000Bfr. per project te herzien.

Het voorstel om een gezamenlijk project in te dienen werd door de diverse deelnemers aan het overleg nader onderzocht en tijdens een volgende overlegvergadering werd het licht op groen gezet. Ondertussen werd de procedure om een gezamenlijke projectaanvraag in te dienen bij het Fonds Beeckman gestart.

Indien het project van start kan gaan, zullen een dove gebarentaalgebruiker en een horende taalkundige –met de nodige ondersteuning van de aanvragers natuurlijk- gedurende een bepaalde tijd kunnen werken aan het opsporen van de "gaten" in het lexicon en het ontwikkelen en verspreiden van nieuwe gebaren.

3. Bestaat er voor dit begrip nu wel een gebaar of bestaat er nu geen? Hoe vindt men het antwoord op deze vraag.

Zeker voor wie pas als volwassene gebaren of gebarentaal heeft geleerd, is het niet altijd gemakkelijk om zelf te bepalen of er voor een bepaald begrip nu wel of niet een Vlaams gebaar bestaat. Een voorbeeld: een leerkracht wil in de klas praten over "poëzie" maar hij of zij kent geen gebaar POËZIE. Het is natuurlijk mogelijk dat er in Vlaanderen geen gebaar voor het begrip "poëzie" bestaat. Maar het is ook mogelijk dat er wel een gebaar is maar dat de leraar dat gebaar nog niet kent. Omdat we in Vlaanderen nog niet beschikken over een "instrument"- een vorm van (uitgebreid) gebarenboek- waarin de leraar het gebaar kan opzoeken, moet hij of zij op een andere manier te weten zien te komen of er nu wel of niet een gebaar POËZIE is, en –indien er een gebaar bestaat- hoe dat gebaar eruit ziet. De beste manier om dit te doen, is het raadplegen van één of meerdere (lieft volwassen) ervaren gebarentaalgebruikers.

Tijdens het "pilotproject" waarover eerder in deze tekst sprake (zie het tweede deeltje van punt 1) is er uitgeprobeerd of de "regionale werkgroepen" ook konden worden ingezet als

een soort van "levende woordenboeken". De bedoeling was om ongeveer als volgt te werk te gaan:

Onder meer de instituten kunnen lijsten met begrippen waarvoor er geen gebaar gekend is aan Fevlado bezorgen. Die lijsten worden doorgegeven aan de regionale werkgroepen; dus een lijst van een Gentse school/instituut bijvoorbeeld, wordt doorgegeven aan de Oostvlaamse regionale werkgroep. De leden van de werkgroep gaan dan na of er voor de begrippen gebaren bestaan. Wanneer er een gebaar bestaat, wordt dat opgenomen op video, wanneer er geen gebaar bestaat, wordt dat aan de school meegedeeld en/of wordt aan de andere regionale werkgroepen gevraagd of zij wel een gebaar kennen.

Al gauw werd duidelijk dat de dubbele taak: werken aan de inventarisering van de bestaande gebaren EN werken aan/met de lijsten van de instituten voor de meeste werkgroepen te zwaar was. Toen het pilootproject overging in het taalkundige luik van het PBO-project is dan ook beslist om ervoor op te passen de regionale werkgroepen niet te overbelasten en de groepen enkel te laten werken aan het inventariseren van bestaande gebaren. Dat betekent natuurlijk niet dat het aan de leden van een regionale werkgroep verboden werd om in te gaan op de vragen van bijvoorbeeld de "dovenschool" uit dezelfde regio. Als individuele leden van een regionale werkgroep dat zelf willen, kan er uiteraard samengewerkt worden.

Het blijft natuurlijk een goed idee om -in afwachting van een naslagwerk waarin gebaren kunnen worden opgezocht- de kennis van volwassen gebaarders te "gebruiken" wanneer de eigen kennis van gebaren tekortschiet. Voorlopig vragen wij dus aan de instituten om hier zelf het initiatief te nemen en zelf één of meerdere gebarentaalgebruikers te vragen om deze taak op zich te nemen. Ondertussen zijn in een aantal instituten dove medewerkers aan de slag, zij kunnen hier misschien een rol spelen. **Het is echter niet de bedoeling dat deze "informanten" zelf nieuwe gebaren gaan bedenken**, het is enkel de bedoeling dat zij bestaande gebaren die niet gekend zijn door de lesgever of opvoeder of... tonen en/of aanleren.

Tot slot een kleine waarschuwing: niet elke gebarentaalgebruiker kent alle gebaren. Net zoals niet elke Nederlandstalige alle Nederlandse woorden kent -welke niet-landbouwer kent de termen voor alle landbouwwerktuigen?- kent niet elke Vlaamse gebarentaalgebruiker alle bestaande Vlaamse gebaren. Dat betekent dus dat ook gebarentaalgebruikers zelf wel eens "op zoek" moeten naar een gebaar en bijvoorbeeld kennissen of relaties moeten aanspreken alvorens te kunnen antwoorden op de vraag "Wat is het gebaar voor...?".